

παχνί—ὄμοιο πολεμιστή, πού δὲν ἔσβυσε τὸ βοριά
καὶ τὰ πάγητα στὴ θερμῇ, μητρικὴν ἀγκαλιά.

Ἔνα σπαθὶ μὲ πύρινη γλώσσα σου κραεῖς νὰ δεχτεῖς τὸ νιὸ
καβαλλάρη, πού θέλει νὰ χυθεῖ σὰ βοριάς κι' ὡσάν
σπίθα στὴ ζωὴ καὶ στὸν πόλεμο.

Σὲ ζυγώνω.

Ἡ κοπριά σὰ λόφοι γύρω σου κι' ἡ ἀλογόμυγα
σὰ σύννεφο κι' ὡσάν μελίτσι βουγκανίζει.

Σοῦ ρίχνω σανὸ καὶ χοριάρι.

Ἄνορεχτα μασσᾶς τὸ σανὸ, κι' οὔτε τὴ μύγα διώ-
χνεις πού πλαγιάζει σε, οὔτε τὸ βαρβῆτο φαρι πού σοῦ
κλέβει τὸν ἴδρο.

Τὰ χρόνια σου νὰ δῶ θέλω.

Σ' ἀνοίγω τὸ στόμα, τὴ γλώσσα σοῦ σέρνω στὴν
μπάντα καὶ στὰ δόντια σου, πού τριγώνισε σὰ λίμα ὁ
χρόνος, τὰ χειμωνιάσματά σου θωροῦ.

Πριχοῦ τὴν κεφαλαριά σου περᾶσω ὁ ἄροτῶ καίτι.
Τ' ἀκούς;

— Τί λὲς γέρω-ντορῆ, βαστᾶν τὰ κότσα σου ἀκόμα
γιὰ χορὸ καὶ γιὰ σάλτο; Τὰ κοκκαλιάρικα πλευρά σου,
πού ξεχωρίζουν, ὡσάν τὰ σκελετὰ τῆς μπρατσέρας π'
ἄφησε τὸ μανιασμένο κύμα, στὸ σφίξιμο τῆς σέλλας
μὴν τσακίσουν, μὴ σπάσουν σὺν ἀστάχια, σὺν ξερὲς
βεργοῦλες μὴ σπάσουν;

— Τί λὲς γέρω-ντορῆ, θ' ἀνοίξης τροχασμὸ, θὰ
καλπᾶσεις, θὰ χυθεῖς δρολάπι καὶ σίφουνας προσβολῆ,
θὰ γίνει τὸ κορμί σου μιὰ σαῖτα; Θ' ἀκούσεις σπι-
ροῦνι στὴ σάρκα ἢ νὰ πάρω μαστίγι;

Δὲν ἀπαντᾷς. Τὸ χλιμίντρισμα βαρὺ δὲν τ' ἀφήνεις
μῆδε τὴν ὀπλὴ βουίστρα. Γιατί;

— Ἄ, γέρω-ντορῆ, σᾶμπως τὰ νύχια θὰ ματώσουν
στὶς κακοτοπιές, σᾶμπως τὰ πόδια θὰ λιγύσουν στὶς
ἀνηφοριές, θὰ γλυστορήσουν, σισύφεια πέτρα, στὸν
κατήφορο!...

Τὰ μάτια σου κουρασμένα πού μὲ κυττοῦν καίτι μού
λένε. Τὰ μάτια σου μοιάζουν μὲ τὰ βουρκαωμένα μά-
τια τοῦ γέροντα ἐπίστρατου. Διαβάζω. Πόσα δὲ βλέπω!
Κι' ἡ ἀπάντηση νάτη:

— Τί θέλουμε ἐμεῖς στῆς ζωῆς τὴν κονίστρα!

Γέρικο, κοκκαλιάρικο ἄλογο, ποιά μοῖρα σὲ τρά-
βηξεν ἀπ' τὸ παχνί ποῦ μελλες νὰ γείρεις!...

ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

— Γιὰ τὸ καινούριο βιβλίον τοῦ κ. Κ. Χατζόπουλου «Τά-
σω, Στὸ σκοτάδι κι' ἄλλα δηγήματα» θὰ δημοσιέψουμε στὸ
ἐρχόμενο φύλλον κριτικὸ ἄρθρον τοῦ Ρήγα Γκόλφη.

— Γιὰ τὸ «Κριτικὸ περιβόλι» τοῦ Ξενοπούλου δημοσιέψω
χρονολόγιον στὴν «Ἐστία» στίς 29 τοῦ Φλεβάρη ὁ Παῦ-
λος Νιοβάνας μὲ τὸν τίτλον «Μταξές», ἄρθρον στὸ «Θορίαμβον»
στίς 4 τοῦ Μάρτη ὁ Χ. μὲ τὸν τίτλον: «Ἄς ἀκουσθοῦν
ἄλλοι» — κι' ἔχει ὁ Θεός!

ΚΡΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ

PRO DOMO MEA

B'. (*)

Αὐτὸς εἶπε ὁ «Ξενοπουλισμὸς» κι' ὄχι ἐκεῖνος πού λέει
ὁ «Νουμάς». Δὲν παραδέχομαι πὼς ἔγραψα ποτὲ σὺν
κριτικὸς ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνον πού φρονῶ σὰ συγγραφέας.
Ἐδῶ εἶπε τὰ ἔργα μου, ἐδῶ εἶπε κι' οἱ κριτικὲς μου.
Προκαλῶ ὅποιονδήποτε νὰ μεδ δεῖξη εἰς τὰ πρῶτα, μὴ
ὁ περὶ ὅλη ἀπὸ κείνες πού καταδίκασα μὲ τίς δευ-
τερες. Ἀξιοκατάκριτος βέβαια θὰ ἦμουν, ἀν μεταχει-
ρίζομαι εἰς τὰ φιλολογικὰ καὶ τὰ θεατρικὰ μου ἔργα
ἔλους τοὺς τύπους κι' ἔλα τὰ ιδιώματα τοῦ ψυχარი-
σμοῦ πέρα-πέρα, ἀφοῦ τὰ κτύπησα εἰς κριτικὲς μου
καὶ πολλὰς φορὰς μάλιστα τὰ σατύρισα. Ἀλλὰ δὲν τὸ
κάνω. Ἀπεναντίας γράφω τὴ ζωντανή μας γλώσσα
ὅπως νομίζω ἐγὼ πὼς πρέπει: καὶ μπορεῖ νὰ γράφεται,
γιὰ νὰ χρησιμεύη εἰς τὸν καλλιτέχνην πεζογράφον, καὶ με-
ταχειρίζομαι τὴ γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς μὲ κά-
μπος ἐξαιρέσεις. Γιατί, ἔχω τὴν πεποίθησιν, πὼς
χωρὶς αὐτές, δημοτικὴ πεζογραφία δὲν μπορεῖ νὰ
σταθῇ ἀκόμα. Οὔτε πού ἡ πείρα μ' ἔκαμε ὡς τώρα
νὰλλάξω ἰδέαν, γιατί μὲ τὸ δικό μου σύστημα, — πού
τὸ παραδέχθηκε ὁ Λάκκαϊρο κι' ὁ Κρουμπάχερ καὶ
τὸ λέει καθαρὰ καὶ ἑξάστερα εἰς τὸ τέλος τοῦ περιήρητου
βιβλίου του γιὰ τὸ Ζήτημά μας, — κι' ὄχι μὲ τὸ σύ-
στημα τοῦ ψυχαρισμοῦ, κατάφερα νὰ γράψω ρομάν-
τα σὲ μιὰ γλώσσῃ, πού ἐνῶ εἶνε καθαυτὸ δημοτικὴ
κι' ἐλοζώντανη, ὄχι μόνον τὴ διαβάζει ἕλος ὁ κόσ-
μος χωρὶς νὰ ξαφνιάζεται καὶ χωρὶς νὰ θυμῶνῃ,
ἀλλὰ καὶ τὸ συγγραφέα εὐκολύνει νὰ ἐκφράζει ἐκεῖνον
πού θέλει, χωρὶς θυσίαν καὶ χωρὶς ὑποχώρησιν. Μὴ
γλώσσα ὄργανο κι' ὄχι γλώσσα-σκοπὸ. Τὸν Ψυχάρη
ὅμως τὸν ἀγαπῶ, τὸν τιμῶ, τὸν θαυμάζω καὶ τὸν εὐ-
γνωμῶ, — κι' αὐτὸ εἶνε πού δὲν μποροῦν νὰ κατα-
λάθουν μερικὸι-μερικὸι καὶ τοὺς φαίνεται πὼς ἀντι-
φάσκω, ἢ πὼς τὰ μπαλῶνω, ἢ πὼς εἶμαι μισός,
καὶ δὲν ξέρω τί ἄλλο, — γιατί Αὐτὸς μού ἀνοίξει τὰ
μάτια καὶ γιατί, ἀν δὲν ἦταν πρῶτα τὸ σύστημά Του,
δὲν θάχα κι' ἐγὼ σήμερον, μὲ τὸ δικό μου σύστημα, τὴ
γλώσσά μου, οὔτε θὰ μπορούσα νὰ καυχίμαι: πὼς
διαβάζομαι περισσότερον, ἔς ἔλο τὸν Ἑλληνισμόν, ἀπὸ
κάθε ἄλλο δημοτικιστὴν πεζογράφον. Ἀλήθεια πατριώτης
μου ὁ μέγας προφήτης, ὁ Σολωμός: ἀλλὰ τὸ «Διά-
λόγος» του τὸν εἶχα κι' ἐγὼ ξεχασμένο, ὅπως ἔλοι μὲς
ἐδῶ εἰς τὴν Ἀθῆναι κι' ἀν δὲν ἦταν ὁ Ψυχάρης νὰ μὲ
ξεκουνήσῃ μὲ τὸ «Ταξίδι» Του, ὅπως ἔλους μας, ἀ-
κόμα τὸνερό μου θάταν κλιμένα ἢ «καλλιέργεια τῆς
καθαρευούσης», ὁ γελοῖος «ἰτικισμὸς» τῆς «Μη-
τριᾶς» καὶ τοῦ «Νικόλα Σιγαλοῦ» καὶ θὰ καταγίνου-
μαι ἴσως ἀκόμα, εἰς τὰ διηγήματά μου, νὰ μεταφράζω
τὸ φλυτζάνι κυσθίσκον καὶ τὸ πιανάκι... ὁ πο-
κρὰ τήριον!! Κι' αὐτὸ πού λέω τώρα ἐγὼ, χρεω-
στῆς νὰ τὸ κηρύττει καὶ καθένας ἀπ' ἔσους γράφοντες
σήμερον καὶ διαβάζοντες. Ὅλη ἡ νέα μας λογοτεχνία,
ἢ ἀναγεννημένη, φωνάζει: «τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὸν Ψυ-
χάρη!»

Ἄλλ' ἂς γυρίσωμεν εἰς τὸν «Ξενοπουλισμὸν» τοῦ «Νου-
μά». Δὲν παραδέχομαι πὼς καταιδιάζω τὸ ἐπίπεδον τῆς
Τέχνης μου θεληματικῶς, γιὰ νὰ ἔχω περισσότερας παρα-
στάσεις εἰς τὰ θέατρα καὶ περισσότερους ἀγοραστὰς εἰς τὰ

(*) Τὸ Α' εἰς τὸ περασμένο φύλλον.

βελτιοποιεί. Ο «Νουμάς» κάνει μιὰ πολὺ μεγάλη παρεξήγηση. Ἄν τὸ λέη αὐτὸ γιὰ τὴ γλώσσα, ἃς εἶνε βέβαιος, πὼς τὰ βαθεῖα ψυχαρικὰ δὲν τὰ γράφω, ὄχι γιὰτὶ φοβᾶμαι μὴ χάσω ἀναγνώστες ἢ θεατές, ἀλλὰ γιὰτὶ δὲν ἀρέσουν τ' ἐμένα τὸν ἴδιο. Τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ μοῦ ἄρετε νὰ γράψω πληκτικὸς καὶ ἀκαλαισΤη-σίκ, σὰν τὸ Χατζόπουλο, τὸν ἀκαλαισΤητο, θὰ τᾶγραφα, χωρὶς νὰ δῶτω πεντάρα ἂν δὲ θὰ μὲ διάβαζε κανένας. Κι' ἂν δὲ θὰ μπορούσα τότε νὰ ζήσω μὲ τὴν πένητα μου, θὰ ζητούσα κ' ἐγὼ μιὰ θέση, ποῦ, σὰς βεβαιώνω, θὰ μοῦ τὴν ἔδιναν πρόθυμα, — καὶ θὰ γίνουμιον γραμματέας σὰν τὸν Πιλαμᾶ ἢ τμηματάρχης σὰν τὸν Δροσίτη. Ἄν τὸ λέη πάλι γιὰ τὴν οὐσία ἢ τὸ εἶδος τοῦ ἔργου μου, ὁ «Νουμάς» κάνει ἀκόμα μεγαλύτερο λάθος. Ἡ τεχνοτροπία μου εἶνε τέτοια, ὥστε νὰρέτη καὶ στὸ κόσμο, χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ κουνήω καθόλου. Πιτέ μου δὲν εἶπα: «στάτου τώρα νὰ γράψω ἕνα διήγημα γιὰ τοὺς πολλοὺς» ἢ «στάσου τώρα νὰ γράψω καὶ κανένα γιὰ τοὺς λίγους». Γράφω ὅτι μᾶρέσει, ὅτι μοῦ ἔρχεται κι' ὅτι βγῆ. Μερικά, εἶν' ἀλήθεια, βγαίνουν περισσότερο γιὰ τοὺς λίγους· ἄλλα πάλι: τικρίζουν καλλιτέρα τοὺς πολλοὺς. Ἄλλὰ ἐγὼ δὲν φταίω. Δὲν τὸ προῦπολογίζω. Ἔρχεται μονάχο του. Γενικὰ ὅμως, καὶ μπορῶ νὰ πῶ σχεδὸν πάντα, ἢ τέχνη μου εἶνε καὶ γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ γιὰ τοὺς λίγους. Καὶ θὰ θυμίσω στὸ «Νουμά», γιὰ παράδειγμα, τὸν «Κακὸ Δρόμο». Εἶνε, ἀπὸ τὰ διηγῆματά μου, ἐκεῖνο ποὺ σταμάτησε περισσότερο τὴν προσοχὴ τῶν ἐκλεπτῶν. Ὅλοι συμφωνοῦν πὼς δὲν ἔγραψα ὅς: τώρα ἀνώτερο καὶ μερικὸ πιστεύουν, ὅτι δὲν ἐγραψήκα ἀνώτερο στὴν Ἑλλάδα. (*) Αἰσιὸν κανένα μου δὲ διαδάχτηκε μὲ περισσότερο πάθος ἀπ' αὐτὸ τὸν «Κακὸ Δρόμο». Πρὸ θὰ πῆ, ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς Τέχνης μου δὲν τὸ χαμηλώνω ἐγὼ, ἀλλὰ χαμηλώνει μονάχο του ὅσο κι' ἂν δρίσκεται ψηλά, γιὰτὶ, — κατὰ δυστυχία μερικῶν ποῦ θέλουν νὰ κάνουν τοὺς μεγάλους κι' ἀπόροιστους τεχνίτες, — χαρακτηριστικὸ, ἀλάνθαστο γνώρισμα τῆς ἀληθινῆς Τέχνης, εἶνε νᾶρέση καὶ ἐτοὺς πολλοὺς καὶ ἐτοὺς λίγους.

Στὸ θέατρο ὅμως; — θὰ μὲ ρωτοῦσε τώρα κάποιος. Ὅταν γράφω ἕνα σοβαρὸ δρᾶμα, δὲν προσπαθῶ νὰ ὑψώσω τὸ ἐπίπεδο τῆς Τέχνης μου; Κι' ὅταν πάλι γράφω μιὰ κωμῳδία ἢ μιὰ φάρσα, δὲν τὸ καταβάζω θεληματικά: Κατ' ἄλλο! Ἐγραψα δρᾶματα ποῦ μούδωσαν πολὺ περισσότερα κέρδη ἀπὸ κωμῳδίες μου, κ' ἔγραψα κωμῳδίες, ποῦ ἔκαμαν περισσότερες βραδυές χωρὶς φάρσες μου. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ θέατρο, γράφω χωρὶς κανένα προῦπολογισμό, ἐκεῖνο ποῦ μᾶρέσει: κι' ἐκεῖνο ποῦ ὑπολογισμὸς, ἐκεῖνο ποῦ μᾶρέσει: κι' ἐκεῖνο ποῦ μούρχεται. Ἐχω μιὰ ἐμπνευση γιὰ τραγωδία; θὰ γράψω μιὰ τραγωδία σὰν τὸ «Ψυχοστᾶξτο» ποῦ ἄρετε καὶ τοῦ Χατζόπουλου καὶ τοῦ Ποριώτη. Ἐχω μιὰ ἐμπνευση γιὰ φάρσα; θὰ γράψω μιὰ φάρσα σὰν τὸ «Δὲν εἶμ' ἐγὼ», ποῦ ἄρεσε καὶ τοῦ Φώτου Πολίτη καὶ τοῦ Λάμπρου Ἀστέρη. Ἄλλὰ καὶ τὸ «Ψυχασάβρατι» καὶ τὸ «Δὲν εἶμ' ἐγὼ» ἀρέσουν τὸ ἴδιο ἐς ἔλα τὸν κόσμον, «καθένα ἐστὸ εἶδος του» ὅπως λένε κι' οἱ κυρίες, ποῦ κυττάζουν ἐπὶ σκηνῇ μὲ τὰ φασμακίον. Δὲ φταίω πάλι: ἐγὼ, δὲν τὸ κάνω ξεπίτηδες. Τὸ μόνο ποῦ κάνω ξεπίτηδες, εἶνε ὅτι, καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο, τὰ γράφω μὲ ὅλη μου τὴν καρδιά, μὲ ὅλη μου τὴν ψυχὴ, μὲ τὴν ἴδια γνώση, εὐκρίνεια κ' εὐσυνειδησία. Ὅπως οἱ παλαιὸι Ἱπποτες, κάνω κ' ἐγὼ ὅ, τι πρέπει καὶ

(*) Π. χ. ὁ Ἱ. Ζερβός, ὁ Ἡ. Κουλουβάτος, ὁ Μανώλης Κιλομοίρης, ἢ Κυ Σπανοῦδη κ. ἄ.

ἃς βγῆ ὅ, τι θέλει. Ἡ πιὸ ἀξιοδᾶκρυτη φιλολογικὴ πρόκληση εἶνε νὰ νομίζω κανέναν πὼς ἄμα τὸ θεατρικὸ ἔργο ἀρέση στὸν κόσμον καὶ στέκεται ἐπὶ τὸ πρόγραμμα περισσότερο ἀπὸ δυὸ βραδυές, δὲν ἔχει καὶ μεγάλη ἀξία, ἢ πὼς ὁ συγγραφέας του συνθηκολόγησε μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ του συνείδησι, γιὰ νᾶρέση. Μπορεῖ νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ, μὲ τρόπο ποῦ βέβαια δὲν τὸν γνωρίζω, μερικὸι τενεκέδες, ἄνθρωποι χωρὶς ἄλλο ταλέντο παρὰ μόνο ὅσο χρειάζεται γιὰ τὴ βιομηχανικὴ ἐκμετάλλευσή τῆς πένητας. Ὅπως μπορεῖ νὰ κάνουν τὸ ἀντίθετο κ' οἱ ἄλλοι τενεκέδες, ποῦ ἔνοσον νὰ ποζάρουν γιὰ Ἱψεν. Ἄδύνατο ὅμως, φυσικῶς ἀδύνατο, νὰ τὸ κάνη κ' ἕνας ἀληθινὸς συγγραφέας «μὲ ταλέντο καὶ μὲ θέση δικταχτή» Μόνο ἀπὸ τὴν παρεξήγηση ποῦ εἶπαμε, ἢ ἀπὸ μιὰ σκόπιμη διαστροφή τῆς ἀλήθειας, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τοῦ τὸ φορτώσῃ. Ἄλλο ζήτημα τώρα ἂν μᾶρέση νᾶρέσουν τὰ ἔργα μου ἢ ἂν μᾶρέση νὰ κερδίζω ἀπ' αὐτὰ καὶ λίγες χιλιάδες. Ὁ Σπύρος Μελάς κάποτε μοῦ εἶπε: «Δὲν γράφω τὸ δρᾶμά μου γιὰ ποσοστά. Ἄμα τὸ γράφω ὅμως... θέλω τὰ ποσοστά μου!» Μὰ εἶνε τόσο δύσκαλο νὰ καταλάβη κανεὶς αὐτὴ τὴ διαφορὰ; Ὁ καλλιτέχνης δὲν γίνεταί ἐμπορος, παρ' ἄφοῦ τελειώσῃ τὸ ἔργο του.

Ὁ «Νουμάς» ὅμως, ποῦ θέλει τώρα νὰ πιστέψω καὶ καλά, πὼς ποτὲ δὲν ἔβρισε ἔργο μου, ἔχει μιλήσῃ μὲ τὴ μεγαλύτερη περιφρόνηση γιὰ ὅλα μου τὰ θεατρικά. Τοὺς ἀρνῆθηκε καὶ τὴν παραμικρὴ φιλολογικὴ ἀξία καὶ τὰ ὠνόμασε βιομηχανικὰ ἢ ἐμπορικά, ὅλα, ἀδιάκριτα, ἀξεχώριστα, κ' ἐκεῖνα ποῦ ἐτρέβλαν τὸν κόσμον, κ' ἐκεῖνα ποῦ δὲν τοῦ ἄρεσαν καθόλου.

Πὼς νὰ ξηγήσω κι' αὐτὸ τὸ παράδειγμα, ἂν ὄχι: μὲ τὸν τρόπο ποῦ ξηγήσα καὶ τᾶλλα; Οἱ διαφοροὶ κριτικοὶ τοῦ «Νουμά» — γιὰτὶ δέκα χρόνια ποῦ γράφω γιὰ τὸ θέατρο, δὲν πιστεύω νὰ μ' ἔκρινε πάντα ὁ ἴδιος, — ὑπακούουν ἐπὶ νεῦμα ποῦ μ' ἐξορίζει ἀπὸ τὸν Κύκλον σὰν ἀντιψυχαρικὸ. Τὰ θεατρικά μου ἔργα κτυπήθηκαν ἔτσι, μόνο γιὰτ' ἦταν δικά μου. Ἄν τᾶγραφε κανένας ἄλλος, θάταν ἀριστουργήματα. Καὶ γιὰ νὰ δικαιολογήθῃ αὐτὴ ἡ ἄδικη πολεμικὴ, ποῦ μπορούσε νὰ κινήσῃ τὴ δυσπιστία, βγήκε τὸ παράδοξο δόγμα, ποῦ πολλοὶ ἀνεξέταστα τῶχαψαν, ὅτι τάχα ὁ Ἐσένδουλος εἶνε μόνο καλὸς διηγηματογράφος, ἀλλὰ ὡς δραματικὸς δὲν ἀξίζει τίποτα!!

Ἡ ἀλήθεια εἶνε, πὼς αὐτὸ τὸ λέει κι' ὁ ἀγαπητὸς μου Σπύρος Μελάς, χωρὶς νὰ εἶνε ψυχαριστής. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνοῦμε, πὼς ὁ Σπύρος Μελάς εἶνε κι' ἄνθρωπος, εἶνε καὶ δραματικὸς ὁ ἴδιος. Ἐτυχε, βλέπετε. Ἄν ἐτύχαινε τὸ ἐναντίο, ἂν δηλαδὴ ὁ Σπύρος Μελάς, ἀντὶ νὰ γράφῃ δρᾶματα, ἔγραφε διηγήματα, τότε, στοχάζομαι, ἐγὼ θὰ ἦμιον μεγάλος δραματικὸς ἀλλὰ γελῶς διηγηματογράφος. Ὁ μόνος δραματικὸς ποῦ παραδέχεται ὁ Σπύρος Μελάς, ὅστερ' ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, εἶνε ὁ κ. Χόρν. Κι' αὐτὸ πολὺ φυσικὸ: Τὰ δρᾶματα τοῦ κ. Χόρν κάνουν λιγώτερες παραστάσεις κι' ἀπὸ τὰ δρᾶματα τοῦ Σπύρου Μελά. Δὲν θέλω μ' αὐτὸ νὰ κατηγοροῦμαι τὸν ἔξοχο συνάδελφό μου ποῦ κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸν θαυμάζω καὶ τὸν θεωρῶ πρῶτο καὶ καλλίτερο. Ὅσο μεγάλος δραματικὸς καὶ ἂν εἶνε κανεὶς, μπορεῖ νᾶνε κι' ἄνθρωπος μὲ τὶς ἀδυναμίες του, τὶς καλλιτεχνικὲς του μάλιστα ἀδυναμίες, γιὰ νὰ μὴ χωνεύῃ ἕνα συγγραφέα, μὲ ἀναγνωρισμένη πάντα ἀξία, ποῦ μπορεῖ μ' ἕνα δρᾶμά του νὰ κάνη πενήντα κ' ἑκατὸ βραδυές. Ἐπειτα ὁ Μελάς δὲν ἐπαγγέλλεται τὸ μεγάλο κριτικὸ.

Ὁ Κώστας Ἐ Χατζόπουλος ὅμως, ποῦ τὸν ἐπαγγέλλεται;.. Ἀκούστε κι' αὐτὴ τὴν ἱστορίαν τοῦ

μεγάλου μας κριτικού και πητέ μου αν είναι για γέλια ή για κλάματα. Όταν βγήκε ο τελευταίος τόμος των διηγημάτων μου («Κακός Δρόμος», «Μάγκαλος», «Κελαϊδισμοί», «Μελλοθάνατη» και τὰ ρέστα), ο Χατζόπουλος τὸν ἔκρινε στὴν ἀλεξανδρινὴ «Νέα Ζωή» μὲ τὸν τιμητικώτερο γιὰ μένα ἐνθουσιασμό. Ἐγραψε πῶς εἶμαι ἕνας «ἐκλεχτός συγγραφέας» ἀπὸ τοῦς λιγιστοῦς; ποῦ ἔχουμε γύρω μας, —κι' αὐτὸ χωρὶς κανένα μπορεῖ ἢ στοχαζομαί, —καὶ πῶς τὰ διηγήματά μου, ὁ «Κακός Δρόμος» προπάντων, δὲν εἶναι πιά ἀπλὲς δοκιμές, ἀλλὰ σταθμοὶ ἀληθινοὶ στὴν ἐξέλιξι τῆς νεοελληνικῆς τέχνης. Μεγάλα λόγια τελοςπάντων κι' ἀπὸ κείνα ποῦ ὁ αὐτιστὸς καὶ μετρημένος Χατζόπουλος δὲν τὰ ἐπε γιὰ οἷονδὴποτε.

Βγαίνει σὰ λίγο τὸ «Θέατρό» μου κι' ὁ ἴδιος ὁ Χατζόπουλος τὸ κρίνει πάλι στὴ ἴδια «Νέα Ζωή». Ἄλλὰ τώρα μιλά γι' αὐτὸ μὲ τὴν ἔσχατη περιφρόνηση. Τίποτα δὲν τάρσει ἀπὸ κεί-μέσα. Πουθενὰ δὲν βρίσκει οὔτε ἔχνος ἀξίας. Ἀναγνωρίζει μόνο κάποια «προσπάθεια» στὴ «Ραχήλ» καὶ στὸ «Ψυχασάβδατο», ἀλλὰ κι' αὐτὰ τοῦ φαίνονται στὸ τέλος χαλασμένα. Ὅσο γιὰ τὴ «Μονακρίδη», τὴ θεωρεῖ καλὴ μόνο... γιὰ κινηματογράφο. Γενικῶς, τὸ «Θέατρό» μου δὲν ἀξίζει τίποτα, μηδενικό. — Ὅμοιοι γὰρ, ὅτι ἡ κριτικὴ αὐτὴ δὲν θὰ μεῦκανε καμμιά ἰδιαίτερη ἐντύπωση καὶ θὰ τὴ θεωροῦσα ἀπλῶς σεβαστὴ ὅπως κάθε γνώμη, ἂν δὲν εἶχε προηγηθῆ ἢ ἄλλη τῶν διηγημάτων. Ἄλλὰ γιὰ νὰ ἔχω διαβάσει πρῶτα αὐτή, ἢ καινούρια μὲ βύθισε στὴ μεγαλύτερη ἀπορία. Πῶς μπορεῖ ποτέ, ἔλεγα μὲ τὸ νοῦ μου, ἕνας καλὸς κριτικός, σὺν τῷ Χατζόπουλο, νὰ φρονῆ πῶς ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, ὁ ἴδιος συγγραφέας, ὁ ἴδιος νοῦς, ἢ ἴδια ἰδιουσυγκρασία, μπορεῖ νὰ βγάλῃ διηγήματα ποῦ ἀξίζουνε τόσο πολὺ, καὶ στὸν ἴδιο καιρὸ, θεατρικὰ ἔργα ποῦ νὰ μὴν νάξινε καθόλου; Ὅχι ἕνα δράμα, ἀλλὰ κι' ἕνα γράμμα νὰ γράψῃ ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἔγραψε κάποιο ἔξοχο διήγημα, δὲν μπορεῖ παρὰ νάχῃ κι' αὐτὸ τὴν ἀξία του, σὺν ἔργῳ τοῦ ἴδιου ἀνθρώπου. Κ' ἐπιτέλους, στὸ βίθος, δράμα, κωμῳδία, διήγημα, ρομάντισσ, δὲν εἶναι ἀπάνω-κάτω τὸ ἴδιο πρῶγμα; καὶ δὲν εἶναι ἀλήθεια πῶς ἐν' ἀληθινῷ διήγημα ἢ ρομάντισσ ἔχει πάντα μέσα του κάτι δραματικό, καὶ πῶς αὐτὸ τὸ δραματικὸ εἶναι πάντα ἢ οὐσία τῆς μεγάλης τέχνης; Παρὰδέχομαι πῶς ἕνας «ἐκλεχτός συγγραφέας ἀπὸ τοῦς λιγιστοῦς», μπορεῖ νὰ συνθέτῃ καλλίτερα τὰ διηγήματά του παρὰ τὰ δράματα. Αὐτὸ ἔρχεται στὴ λογικὴ. Ἄλλὰ πῶς θὰ παρὰδεθῶ ποτέ πῶς ὁ ἴδιος «ἐκλεχτός» μπορεῖ νὰ βγάλῃ ἕνα τόμο μὲ διηγήματα γιὰ τοῦς μεγαλύτερους ἐνθουσιασμοῦς; καὶ κατόπι ἕνα τόμο μὲ θεατρικὰ ἔργα, γιὰ τὸ περιφρονητικώτερο πέταμα; Αὐτὸ δὲν ἔρχεται στὴ λογικὴ.

Κι' ἔταν ἤλθε στὴν Ἀθήνα ὁ Χατζόπουλος, —γιατὶ αὐτὰ τᾶγραψε ἀπὸ τὴ Γερμανία, — τοῦ ἐμπιστεύθηκα φιλικὰ τὴν ἀπορία μου καὶ τὸν παρκαλάω νὰ μοῦ εἰπῇ μιά ἐξήγησι, νὰ καταλάβω.

— Δὲν ξέρω, μοῦ ἀποκρίθηκε. Τὰ διηγήματά σου μ' ἐνθουσίασαν. Τὰ θεατρικὰ σου μὲ ἀγανάχτισαν.

— Μ' αὐτὸ, φίλε μου, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ λέγῃ ἕνας κριτικός. Αὐριο ἔξοχα σὲ ἀγανακτεῖ ἕνα διήγημά μου καὶ σ' ἐνθουσιάζει μιά κωμῳδία μου. Τί σημαίνει; Τὸ ζήτημά μας εἶναι ἄλλο: Αὐτὰ τὰ θεατρικὰ ποῦ σ' ἀγανάχτισαν, μπορεῖ ποτέ νὰ μὴν ἔχουν κάποια ἀξία, κ' ἐπομένως νὰ παιτοῦν τὸ σεβασμὸ τοῦ κριτικοῦ, ἀφοῦ τᾶγραψε ὁ ἴδιος «ἐκλεχτός» τοῦ «Κακοῦ Δρόμου», καὶ τοῦ «Μάγκαλου»;...

— Ναί! ἔλεγε ὁ Χατζόπουλος.

— Ὅχι ποτέ! ἐπέμενα ἐγώ.

Κι' ἀνοίξαμε μὲν ἀτέλειωτη συζήτησι. Ἄρχισα νὰ τοῦ θυμίζω δράματά μου, νὰ τοῦ ἀναλύω σκηνές, νὰ τοῦ τίς συγκρίνω μ' ἀνάλογες ἀπὸ διηγήματά μου, νὰ τὸν παρκαλώ νὰ μοῦ πῇ τὴν οὐσιαστικὴ διαφορὰ, νὰ τοῦ ἀναφέρω κομμάτια διαλόγων κι' ἀπὸ τὰ δυὸ εἶδη, νὰ τοῦ ἐξηγῶ ἐπιτέλους; πῶς γίνεται ἕνα διήγημα καὶ πῶς τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ γίνῃ δράμα ἢ κωμῳδία, γιὰ νὰ τὸν κάμω νάναγνωρίσῃ πῶς δὲν εὐαφέρει παρὰ ὁ τ ρ ο ς, ποῦ δὲν μπορεῖ νάχῃ καὶ τόση πολλὴ σχέση μετ' τὴ βαθύτερη ἀξία μᾶς ἰδέας, μᾶς ἐμπνευσης, ἐνὸς θέματος. Τοῦ κάκου! ὁ Χατζόπουλος δὲν ἤθελε νάκούσῃ τίποτα. «Τὰ διηγήματά σου, μοῦ ἐκπαίνεις, εἶναι Τέχνη» τὰ θεατρικὰ σου δὲν εἶναι Τέχνη». Ἀναγκάσθηκα τότε νὰ τοῦ θυμίσω ἄλλα ἔργα, ξένα, ὄχι βέβαια ἰσοδύναμα, ἀλλ' ἀνάλογα κάπως μὲ τὰ δικά μου, —ἀπὸ κείνα ποῦ παίζονται 'ς ὅλο τὸν κόσμον θριαμβευτικὰ καὶ θεωροῦνται στολίδια τῆς θεατρικῆς φιλολογοῦς τοῦ τόπου τους, —καὶ νὰ τὸν παρακαλέσω νὰ μοῦ πῇ, γιατί τάχ' αὐτὰ, στὸ δάθος, εἶναι «πιο τέχνη» ἀπὸ τὰ δικά μου. Καὶ ξέρετε τί μοῦ ἀποκρίθηκε τότε ὁ Χατζόπουλος; Δὲν θὰ τὸ πιστέψετε, ἀλλὰ μπορῶ νὰ σᾶς ὀρκισθῶ.

— Ἄ, ναί! μοῦ κάνει, τὸ ξέρω, ἀπὸ τὰ γαλλικὰ τοῦ Ροσσίνι, τοῦ Καπούς, τοῦ Μπερυσταίν, τοῦ Μπαταίγ, καὶ πάει λέοντας, τὰ δικά σου εἶναι ἀνώτερα. Μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν τὴ σκηνικὴ τους τέχνη, τὴ φόρμα, ἔρχονται ὁμοῦς πρὸ κοντὰ στὸ νόημα τῆς Τέχνης.

Καταλάβετε λοιπὸν τίποτα; Ὁ Χατζόπουλος, γιὰ τὰ θεατρικὰ μου ἔργα, ἔχει πολὺ μεγαλύτερη ἰδέα ἀπ' ἔτι ἔχω γι' αὐτὰ ἐγὼ ὁ ἴδιος! Γιατὶ ἐγὼ ἀξοφῶ πιστεῦσά μου πῶς εἶναι πολὺ κατώτερα, καὶ στὴ σκηνικὴ τέχνη, καὶ στὸ νόημα τῆς Τέχνης, ἀπὸ τὰριστοουργήματα τοῦ σύγχρονου Γαλλικοῦ Θεάτρου. Μακάρι νὰ μποροῦσα νάγραφα ποτέ μου ἕνα «Συρανῶ», ἕνα «Ἀριστερό Χέρι», ἕνα «Ἰσραήλ», ἕνα «Τρελλοκόριτος», ἢ μιά «Μυρὰ Παρθένου». Ἀφίνω δὲ τίς γαλλικὰς φάρσες καὶ τίς κωμῳδίες, ποῦ καμμιά φιλολογοῦς, κανενὸς τόπου καὶ καμμίας ἐποχῆς, δὲν ἔχει τελειότερες! Καὶ ὁμοῦς, μὲ τέτοια ἰδέα, ποῦ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν τολμῶ νὰ τὴν ἔχω, ὁ Χατζόπουλος ἔγραψε γιὰ τὸ «Θέατρό» μου, ὅπως δὲν θάγραφα γιὰ τὴν τελευταία φυλλάδι! Ἐτελείωτε! Ἄπο κείνη τὴ στιγμὴ ἔχασα κάθε ἰδέα ποῦ μπορεῖ νάχῃ γιὰ τὸ Χατζόπουλο τὸν κριτικὸ. Δὲν εἶναι πιά λογικός, δὲν εἶναι συνεπής. Δὲ μὲ συγκινεῖ πιά οὔτε ὁ ἐπαινός του, οὔτε ἡ κατηγορικὴ του (*).

(*) Ὁ κ. Φῶτος Πολίτης εἶναι πολὺ πρὸ συνεπής ἀπὸ τὸν κ. Χατζόπουλο. Ἐκεῖνος τουλάχιστο μοῦ ἀρνεῖται κάθε ἀξία, καὶ στὰ διηγήματα, καὶ στὰ θεατρικὰ, καὶ στὰ σοβὰρά, καὶ στὰ ἐλαφρά, καὶ σ' ὅλα. Ἐτοί μάλιστα, εἶναι λογικός, τὸ καταλαβαίνω. Θάρρος μόνο ρωμεῖο χρειάζεται γιὰ νὰ τὸ πῇ κανεὶς, καὶ γερμανικὰ σοφίσματα γιὰ νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ. Ἐν' ἀπὸ τὰ σοφίσματα τοῦ κ. Φώτου Πολίτη, τὸ πρὸ χαριτωμένο, εἶναι αὐτό: Ἐπειδὴ, λέει, ἡ φάρσα μου «Δὲν εἶμ' ἐγώ!» παρουσιάζει καὶ κάτ' ἄλλα καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα, ποῦ μποροῦσα νὰ τὰ ἐκμεταλλευθῶ γιὰ νὰ κάμω ἕνα ἔργο ἀνώτερο, δὲν πρέπει... νάχω πολλὴ πεποιθῆσι στὰ σοβὰρά μου ἔργα. Χαρὰ σὲ τὴ λογικὴ! Κάθε χριστιανός, ἂν εὐρισκε πραγματικῶς στὸ «Δὲν εἶμ' ἐγώ!» καὶ τὶ τὶ, θάλεγε: «Ἴδὲς τὸν ἀληθινὸ συγγραφέα: Μιά παληοφάρσα γράφει γιὰ τὸν Πλάσσα, καὶ πάλι κατ' ἐπὶ δίνει. —μιά οὐσία, ἕνα βίθος, ποῦ δὲν τάχει κάθε φάρσα». Ὁ κ. Φῶτος Πολίτης τὸ βλέπει αὐτὸ τὸ κατ' ἐπὶ, καὶ συμπεραίνει ὅτι γι' αὐτό... εἶμαι τενεκέ! Ἄς πιστέψῃ ὁ νεαρός κριτικιστὸς ὅτι ποτέ

Τί τὰ θέλετε! Ξεκαρδίζομαι στὰ γέλια όταν ἀκούω ἔτι τὰ διηγήματά μου ἔχουν ἀξία καὶ θὰ ζήσουν, — ἀν δὲν τὰ συνεπάρῃ ὁ καιρὸς, λέει ὁ Παλαμάς, — ἀλλὰ τὰ θεατρικά μου, χωρὶς ἔχως πνοῆς, θὰ ψοφήσουν. Ἐλοιπόν! μοῦ φαίνεται, ἔτι θὰ συμβῇ ὀλωσδιόλου τὸ ἀντίθετο. Τοὺς νέους διηγηματογράφους, ποὺ θὰ κάμουν νὰ ξεχασθοῦν τὰ φτωχὰ μου διηγήματα, τοὺς βλέπω νὰρχουνται ὀλοένα, νὰ πλακάνουν. Ἐκεῖνον ἔμω θὰ κάμῃ ἔτι ἕκαμα ἐγὼ στὸ Ἑλληνικὸ θέατρο. — αὐτὸ τὸ μικροῦτσικο, ἀλλὰ τὸ γνήσια θεατρικὸ καὶ ἀληθινὰ ρωμέϊκο, — δὲν τὸν βλέπω ἀκόμα. Φαίνεται ἔτι θάρρησι. Ὅπως ὁποῖτε ἔμω, βεβαιότατα, ποὺ αὐτὸς δὲν θάναν ὁ κ. Π. Χόρν. Θάλλῃ λοιπὸν καιρὸς, καὶ πολὺ γρήγορα, ποὺ οὔτε «Κακὸς Δρόμος» θὰ διαδάζεται πιά, οὔτε «Κόκκινος Βράχος»... Ξεκασμένα καὶ σκονισμένα, θὰ κοιμούνται στὴ Βιβλιοθήκη, γιὰ νὰ τὰ ξεσκονίξῃ κάποιον-κάποιον κανένα ἰδιότροπος ἢ μανιακὸς ἱστοριοδίφης. Ἀλλὰ ὅσο ὑπάρχει ἔτι αὐτὸ τὸν τόπο ἑλληνικὸ θέατρο, τέχνη, καλαισθησία, εὐαισθησία, ἀνθρώπινη διάθεση γιὰ δάκρυα ἢ γιὰ γέλια, πάντα θὰ παίζεται ἢ «Φωτεινὴ Σάντρα», ἢ «Στέλλα Βιολάντη» — μὲ τὸ πλῆγμα μάλιστα τοῦ Παλαμά καὶ μὲ τὴ μουσικὴ τοῦ Καλομοίρη, — τὸ «Ψυχασάββατο», ὁ «Πειρασμός» καὶ πρῶτων τὸ «Φιόρο τοῦ Λεβάντε». Ἄν θὰ ζῶ καὶ ἄφοῦ πεθάνω, μόνο στὸ θέατρο θὰ ζῶ. Καὶ καθὼς θὰ βγαίνουν ἀπὸ τὶς παραστάσεις μου, οἱ πιὸ γραμματισμένοι θὰ λένε μὲ γέλια στοὺς ἄλλους:

— Αὐτὸς ὁ Ξενοπούλος, ξέρετε, ἔχει γραμμένα καὶ κάττι διηγήματα... ἀπὸ κείνα. Φαντασθῆτε ἔμω, ἔτι οἱ σύγχρονοί μου τὰ εὗρισκαν ἀνωτέρα ἀπὸ τὰ θεατρικά του! Κριτικὸς ποὺ τοὺς εἶχε καὶ ἢ Ἑλλάδα στὰ 1900; Νὰ μὴ βιάσκαθον!...

ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Κ' ΕΝΑ ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

Πρέπει νὰ προσθέσω λίγα λόγια, γιὰ τὰ περιεργὰ γράμματα ποὺ ἄλλαξαν ὁ κ. Ποριώτης καὶ ὁ φίλος μου Ταγκόπουλος. Ὁ πρῶτος βλέπει τώρα πῶς τοῦ κάκου ταραχθῆκε, γιὰ τὸ ἐστὶ ἄρθρο μου αὐτὸ δὲν ἀσχολήθηκα καθόλου μὲ τὴ σοφολογιότητά του. Ὅσο γιὰ τὴ θεωρία του «περὶ πολιτικῆς καὶ συστήματος», τὴ βρῶσκω ἀρκετὰ ἀστεία καὶ ἀπαγορευμένη μόνο ἀπὸ τὸν ἄδικο φόβο ποὺ εἶπα. Ἀλλὰ καὶ σωστὴ νῦταν, πάλι ἐγὼ θὰ εἶχα κάθε δικαίωμα, κατὰ τὸν κ. Ποριώτη, νὰ μιλήσω γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου, γιὰ τὸ καὶ ἐγὼ, κατὰ τὸν κ. Ποριώτη, ποὺ μιά φορὰ τὸ ἀναγνώριζε. — καὶ ὅποτε ἔβλεπε τοῦ τὸ δείχνω γραμμένο, ἀπὸ τὸν ἴδιο, — σήμω κάνει πῶς δὲν τὸ ἀναγνώριζε, τόσο τὸ χειρότερο γιὰ τὸν κ. Ποριώτη. Οὔτε φταίω βέβαια ἐγὼ, ἀν δὲν βλέπει, ἢ ἂν κἀνὴ πῶς δὲν βλέπει, τοὺς «καινούργιους δρόμους» ποὺ ἀνοίξα ἔς ὅτι καταλύστηκα ὡς τώρα, οὔτε ἂν δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ, γιὰτὶ δὲν εἶνε βέβαια γιὰ τὸν καθέ-

δὲν ἐγέλασα στὴ ζωὴ μου περισσότερο, παρὰ όταν ἐδιάβασα αὐτὴ τὴν κριτικὴν του. Ἡ ἄλλη του ἔμω ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸν «Ἄλκη τὸ Νέο», — θὰ ἦμουν ἄδικος ἂν δὲν τῶλεγα ἔτι αὐτὴ τὴν περίστασι, — εἶχε καὶ μιά λεπτότατη παρατήρησι, πολὺ σωστὴ, ποὺ τὴν ἐσημείωσα. Αὐτὸ δείχνει πόσο χρῆσιμο πρῶτα εἶναι ἢ Κριτικὴ, ἀφοῦ καὶ ἐγὼ ἀκόμα μπορῶ νὰ ὀφελῶ ἀπὸ μιά παρατήρησι τοῦ κ. Φώτου Πολίτη.

ΓΡ. Ξ.

να. Ναί, ναί, τὸ ξέρω πῶς οἱ δρόμοί μας εἶνε πολὺ μακριά. Γιὰ νὰ γράψῃ ἄξαφνα ὁ κ. Ποριώτης ἕνα ρομάντσο ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴν ζωὴν σάν τὴν «Τιμὴ τοῦ Ἀδελφοῦ», ποὺ νὰ ποῦν γι' αὐτὸ πῶς εἶνε ἢ αὐτὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κοινωνικοῦ μυθιστορήματος, ἀλλὰ ποὺ νὰ τὸ διαβάσῃ μ' εὐχαρίστησι καὶ ὅλος ὁ κόσμος, πρέπει νὰ τὸν ξαναγεννήσῃ ἢ μὴ τέρη του. Ἐγὼ ὁμῶς τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ θὰ μοῦ κάμνιζε νὰ γράψω ἕνα δράμα ποὺ νὰ μὴν παίζεται καὶ σχεδὸν νὰ μὴ διαβάσῃται, θὰ σκάρωνα μιά «Ροδόπη» ὡς ποὺ νὰ πῆς κίμινο. Αὐτὴ εἶνε ἢ διαφορὰ τῶν δρόμων μας μὲ τὸν κ. Ποριώτη. Καὶ ἀφοῦ λέει πῶς εἶνε καμάρι του νὰ τὸν βρίζω (ἢ) δὲν μοροῦσα παρὰ νὰ τοῦ τὸ πῶ.

Παραδέχομαι, ἀλήθεια, πῶς εἶνε μεγάλη ἀδικία νὰναφέρῃ καὶ νὰ ἐγκωμιάξῃ σχεδὸν σὲ κάθε του μᾶθημα ὁ κ. Σωτηριάδης τὴ «Ροδόπη» τοῦ κ. Ποριώτη καὶ νὰ μὴ γράφωδον ἀκόμα σὲ «Νουμά» δέκα στήλες γιὰ τὸ νομοιστορικὸ γεγονός. Ἄς κατηγορηθῇ ὁμῶς ὁ κ. Ποριώτης, γιὰτὶ γίνονται καὶ ἀδικίες μεγαλύτερες. Ἐξαφνα αὐτὴ ποὺ μοῦ κάνει λέγοντας, — καὶ διουτυχῶς συμφωνεῖ καὶ ὁ φίλος μου Ταγκόπουλος, — πῶς ποτὲ ἐγὼ δὲν θὰ δημοσιεύω τίποτα στὴ «Διάπλασι» ποὺ νὰ μᾶγγίξει. Μὰ γιὰ τὸνομα τοῦ Θεοῦ, εἶνε δική μου ἢ «Διάπλασι»; Κ' εἶνε φιλολογικὸ περιοδικό; Ὁ κ. Ποριώτης ποὺ ἔκαμε τόσον καιρὸ συνεργάτης της, — καὶ πολὺτιμος, αὐτὸ τ' ὁμολογῶ, γιὰτὶ καὶ σὲ πεζὰ καὶ σὲ ποιήματα, ἔχωρ' ἀπὸ μερικὲς ἰδιοτροπίες, εἶνε μεταφραστὴς ἀριστοτέχνης, — δὲν εἶδε, πῶς ἐγὼ δὲν εἶμαι παρὰ ἕνας ἀπλὸς ἀρχισυντάκτης, ἔχοντας τὴν ἐπιμέλεια τῆς ὕλης, μὲ μισθό; Ὁ κ. Παπαδόπουλος βγάζει καὶ διευθύνει τὴ «Διάπλασι». Καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν τρελλάθηκε ἀκόμα γιὰ νὰ βάλῃ στὸ φύλλο του, — καὶ φύλλο γιὰ παιδιὰ — ἐν' ἄρθρο ποὺ θᾶγγιζε τὸν ἀρχισυντάκτην του, δὲν εἶμαι βέβαια ὑπεύθυνος ἐγὼ. Ὅσο γιὰ τὰλλα φύλλα ποὺ συνεργάζομαι ἢ συνεργάσθηκα, παρακαλῶ τοὺς διευθυντὲς καὶ τοὺς ἐκδότες νὰ μαρτυρήσουν ἂν δὲν τοὺς ἔδωσα πάντα ὅλη τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἂν δὲν τοὺς παρὰ κάλῃ σὲ μάλιστα, νὰ δημοσιεύουν καὶ τὴν πιὸ αὐστηρὴν, καὶ τὴν πιὸ πειρακτικὴν γιὰ μένα κριτικὴν. Ποτὲ δὲν ἐμπόδισα ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν ὅποιονδήποτε ἐπρόκειτο νὰ δημοσιεύῃ ἐναντίον μου σὲ φύλλο ποὺ ὡς συνεργάτης, μποροῦσα, ἂν ἤθελα, νὰ ἔχω κάποιαν ἐπιρροήν. Βλέπετε λοιπὸν πόσο λίγο μὲ ξέρετε καὶ πόσο ταπεινὰ μὲ κρίνετε; Μέσα σὲ εικοσιπέντε χρόνια φιλολογικῆς ζωῆς, μιά μόνο φορὰ μοῦ συνέβηκε νὰ διαμαρτυρηθῶ: ὅταν ἐστὶ ἴδιο φύλλο ποὺ ἦμουν τοκτικὸς συνεργάτης, βγήκε ἕνας ἔκτακτος καὶ μ' ἔβρισε . . . γαῖδαρο. Ἐ, μὰ ὄχι ὡς ἐκεῖ! Κ' ἐγὼ τώρα ὑπερασπίζομαι τὸν ἑαυτὸ μου, δὲ βρίζω ὁμῶς τοὺς ἀντιπάλους μου μὲ τέτοια λόγια. Εἶδεμὴ καὶ ὁ φίλος μου Ταγκόπουλος θὰ εἶχε κάθε δικαίωμα νὰ μοῦ ἀρνηθῇ τὴ φιλοξενίαν τοῦ «Νουμά», καὶ θὰ τῶλεγε πρὶν τοῦ τὸ πῆ βέβαια ὁ κ. Ποριώτης. Ἰσα-ἴσα ὁμῶς, ἐπειδὴ ὁ φίλος μου Ταγκόπουλος ξέρει καλά πῶς ποτὲ δὲν βγαίνω ἀπὸ τὰ ὄρια μιάς καθαρᾶς φιλολογικῆς συζήτησης καὶ ὅσο καὶ ἂν διαφωνῶ ἐπὶ γνώμες, γιὰ μένα ἢ γι' ἄλλους, μ' ἕνα συνάδελφο, τὸν σέβωμαι πάντα καὶ προσέχω νὰ μὴ τὸν πειράξω σάν ἄνθρωπο, — ποὺ θὰ ἦταν πιά ἢ ἀληθινὴν βρισιά, καὶ ὄχι ὅπως συνεθίζομε νὰ λέμε τὶς φιλολογικὸς κριτικὲς μας φιλονεικίες, — δέχθηκε τὸ ἄρθρο μου καὶ πρὶν τὸ γράψω. Γιὰτὶ πρῶτα ρώτησα τὸ φίλο μου Ταγκόπουλο, καὶ ἔπειτα τὸ ἔγραψα.

Ὁ κ. Ποριώτης μὲ κατηγορεῖ ἀκόμα, γιὰτὶ ἐδήλωσα κα-

ποτε πώς γράφω ἕς ὅποια γλώσσα μου παραγγέλνουν και με πληρώνουν, ἔστω και στην ἀρχαία. *Α ρ θ ο ὅμως, κ. Ποριώτη, ὄχι κ' ἔργο δημιουργικό. Κι' αὐτή, στοχάζομαι, εἶνε πολὺ σπουδαία διαφορά, ποὺ ἔπερτε νὰ τὴν ἔχῃ ὁ καλόπιστος ὅπ' ὄψει του, γιὰ νὰ μὴ λείει πῶς εἶμαι δημοτικιστὴς μόνον ὅταν μὲ συμφέρει. Μεγάλο λάθος! μὲ συμφέρει ἢ ὄχι, τὸ ρομάντσο μου και τὸ θεατρικὸ μου ἔργο θὰ τὸ γράψω στὴ δημοτικὴ. Τάλλα ὅπως τύχει, ὅπως βολεῖ κι' ὅπως χρειάζεται. Τί ἄλλο κάνει, παρακαλῶ, κι' ὁ Παλαμᾶς, ὅταν γράφει εἰς ἐφημερίδες, μὲ διάφορα ψευδάνυμα, χρονογραφήματα και κριτικὰ ἄρθρα, στὴν καθαρεύουσα; Ἡ μόνη διαφορά εἶνε ἴσως, ὅτι ὁ Παλαμᾶς δὲν τὸ ἐδήλωσε, ἐνῶ ἐγὼ τὸ ἐδήλωσα. Ἀλλὰ τώρα δηλώνω και κάτι ἄλλο: ὅτι ἂν εἶχα μιὰ περιουσία, ὥστε νὰ μὴν εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ ζῶ με τὴν πέννα μου, δὲ θάγραφα στὴν καθαρεύουσα οὕτε μισὴ ἀράδα.

Γρ. Ε.

Παρόραμα. — Στὸ περασμένο φύλλο, ἐκεῖ ποὺ λείει «καλλιτεχνικῶς, δὲν εἶνε ἢ συνειθισμένη» κτλ. διάβασε: «δὲν εἶνε ἢ συνειθισμένη καλλιτεχνικὴ ἐγοπάθεια».

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ

10—

XXX

*Ἐσφιξε τὴ γροθιά της και κρέμασε ἀηδιασμένη τὰ χεῖλιά. — Τὸ θέλω! εἶπε. Κι' ἔλος ὁ κόσμος γέμισε ἀστραπή. Ἐδῶλε ὑπεράνθρωπη δύναμη κι' ὄρμησε. Μὰ ὁ τροχὸς δὲ σάλεψε. Σκουριασμένος ἀπὸ τὴς λάσπες κι' ἀπὸ τὴς βροχές, ἔτριξε μόνον, ἔτριξε φοδερὰ. Νύχτωσε, ξημέρωσε, ξαναύχτωσε. Ἡ γυναῖκα ἀγώνιζε ἀκόμα νὰ κυλίσει τὸν τροχό.

XXXI

Μέσα μου ζεῖ ἓνα παιδάκι και μιὰ γριουδά. Ὅταν τὸ παιδάκι κλαίει ἢ γριουδά τοῦ λείει παραμύθια. Τὰ δάκρυά του στεγνώνουνε, τὰ χειλιάκια του ξαναβρίσκουνε τὴν πρώτην ἀφροντησιὰ κι' ἀκούει ἐκστατικὸ τὸ παιδάκι: — Στὴς ἀκροποταμιές τὰ μεσάνυχτα, ποὺ χύνεται τὸ φεγγάρι, ὅποιος σκύψει στὰ νερά, θὰ ἰδεῖ τὰ χαλίκια νὰ φωσφορίζουνε και τὰ λουλούδια νὰ σειοῦνε ἀνθρώπινα κεφαλάκια. Θὰ ἰδεῖ χορούς, γιαρτὲς και λαμπαεηφορίες νὰ περνᾶνε και τὴς ψυχούλες νὰ γελᾶνε πλατεῖα και λαμπερὰ... — Γιαγιά, θέλω νὰ με πᾶς. — Νὰ πᾶμε... Καὶ τὸ καταμεσήμερο, ποὺ ὁ ἥλιος μοιάζει σὰν ξεχειλισμένη καρδιά, ὅποιος ἀνιψεῖ στὴν ψιγλὴ βουνοκορφῇ, θὰ νοιώσει τὸ ἀγέρι νὰ τοῦ φέρνει τὸ μῆλημα τοῦ Θεοῦ... — Γιαγιά, θέλω νὰ με πᾶς. — Νὰ πᾶμε... Καὶ τὸ δειλινό, ποὺ δλα λὲς και φεύγουνε τὸν ἔκυτό τους, ὅποιος κάτσει στὸ ἔρημο βραχόνησο, ποὺ μόνον ὁ θάνατος πεθυμᾶει νὰ τὸ σιμῶνει, ἀράζοντας στὰ μουγγά, θὰ ζητήσῃ κάπου νὰ γόρει... — Γιαγιά, θέλω νὰ με πᾶς. — Δὲν μπορῶ, δὲν μπορῶ... Τὸ παιδάκι ποὺ ζεῖ μέσα μου ἀρχίζει νὰ ξανακλαίει

μὲ ἀναφυλλητὸ και ἢ γιαγιά θέλει νὰ τὸ παρηγορήσει, — μὰ τί νὰ τοῦ πεῖ;

XXXII

*Ἐστριψε τὸ χλοερὸ μονοπάτι και βρέθηκε ἀξαφνα μπροστά σὲ θεώρατον δλόρθο βράχο. Στῆμάτισε δειλιασμένη. Ἀπὸ μακρυὰ ἔφτανε σὰν ὁ ἀγὸς βαρειᾶς παράξενης ζωῆς. Σκοτεινιὲς μὲ λάμπεις σκληρὲς τὴν καλοῦσαν νὰ ἰδεῖ νέες ἀπόψεις τοῦ κόσμου. Ἡ δοκιμασία ὀρθονόταν ὠραία μπροστά της. Ἐσκυψε ὡς τὴς βαθύτερες ρίζες της, τινάχτηκε δυνατὰ, σὰ νὰ πέρασε ἀπὸ τὸ αἶμα της ἀθανασία κι' ἀναστρωθήκε. Ὁ βράχος, ἴδια σάρκα, κατακάθησε, ἔγινε σκαλὶ νὰ τὸν πατήσῃ.

ΕΙΡΗΝΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ

ΚΑΙ ΚΑΝΕΝΑ ΚΑΛΟ!

Οἱ λίμες δουλεύανε, δουλεύαν ἀφίνοντας στριγγές φωνές, οἱ ρόδες γυρίζανε, τὰ λουριά ἀνεδοκατέβαιναν και ὁ κρότος τῆς μεγάλης σφύρας βαρὺς ἔπερτε μέσα στοὺς μικροὺς κρότους τῶν σφυριῶν.

Ὁ Μαμούλης διώρθωνε σφίνες καλουπιῶν γιὰ κρεβάτια, ἀλλὰ και δὲν μποροῦσε πιά νὰ προσέξει σὰυτὲς καλά, γιὰ τὴ λήγεια τοῦ γείτονά του μὲ τὰ κατσαρὰ μαλλιά, ποὺ τοῦ εἶπε γιὰ τὸν ἐργοδηγό, γυρίζανε στὸ νοῦ του και τὰ ἐνοιῶθε σὰν κάτι κακὸ νὰ τοῦ ἐτοιμάζανε.

— Βλέπεις; ἀκουσε σὰν κάτι νὰ τοῦ μίλησε μέσα του ξαφνικά, ἀνάγκη! Πῶς σοῦ φαίνεται αὐτό; Ἡ ἀνάγκη! Αὐτὴ σὲ κάνει και πατεῖς ἔρκους, ἔχθρας, δλα, και νὰ τρέχεις! Καὶ σὺ μὴ δὲν εἶσαι ἕμοιος μαυτὸν ἐκεῖ;

Καὶ θυμήθηκε πῶς ἔταν, πρὸ ἡμερῶν, εἶχε περᾶσει ὁ Λαούδας ἀπ' τὸ σπίτι του νὰ τοῦ πεῖ νὰ πιάσει δουλιὰ, ἢ γυναῖκα του τὸν εἶχε περιποιηθεῖ πολὺ, και αὐτὸς, ἂν και ζηλιάρης, δὲ θύμωσε ποὺ μιλοῦσαν, γελοῦσαν. Τώρα τὰ θυμᾶται μὲ τρόπο.

— Μῶλη τὴν ἔχθρα, ποὺ εἶχες στὸ Λαούδα, ἤρθες στὰ; τέσσερα ἔταν σὲ προσκάλεσε και πάει καταδιὰ βόλου και ὁ ἔρκος και τὰ τόσα, ποὺ ἔλεγες! Ἐργασία, ἡσυχία! Ὅταν σὲ εἶχε πετάζει στὸ δρόμο; Ἄς ἀφίσουμε τί εἶχε κάνει στὸν φουκαρὰ τὸν πατέρα σου! Καὶ σὺ και σὺ! Θὰ πάει και ἔταν εἶνε μόνη! Πῶς τὰ δέχτηκε αὐτὸς ὁ ἄλλος και τὸν ἔκανε ἐργοδηγό; Μὴ δὲν ἀκουσες; Μιὰ φορὰ ἦτανε τίμιος ἀνθρώπος! Ἰσως και νὰ τοῦ ἄρесе και γιὰ αὐτὸ σοῦ ἔδωσε δουλιὰ! Τί θὰ κάνει αὐτὴ, στὴν ἀνάγκη, στὸν ἀφέντη; τοῦ ἔλεγε ἢ φωνή.

— Ὅχι! τοῦ ἤρθε νὰ φωνάζει μὲ δύναμη και νὰ ζητήσῃ κάτι νὰ συντρίψει, ἀφοῦ αὐτό, ποὺ τοῦ τὰ ἔλεγε, βρισκότανε κρυμμένο μέσα του, ἀλλ' ἢ παρ-